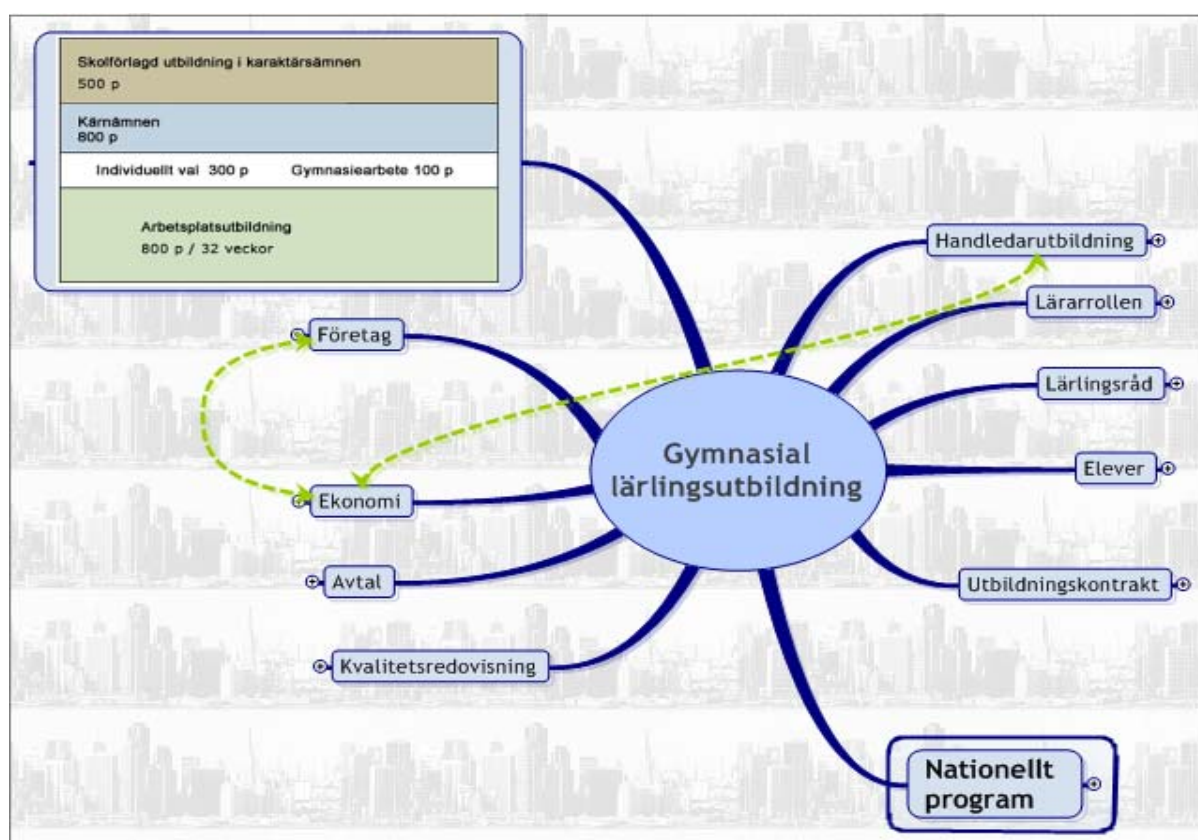

Redovisning av förslag till "gymnasial lärlingsutbildning" inför gymnasieskolan 2007

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Bakgrund och utgångspunkter	5
Skolverkets uppdrag	5
Begreppet lärling	6
Några omvärldsfaktorer	8
Lärlingsutbildning i Sverige	9
Försöksverksamhet med lärlingsutbildning	10
Erfarenheter från utvärdering av försöksverksamheten med lärande i arbetslivet (LIA)	12
Lärlingsutbildning i andra länder	13
Skolledares syn på gymnasial lärlingsutbildning	15
Arbetsmarknadens parter syn på gymnasial lärlingsutbildning	18
Gymnasieskolans kontakter med arbetslivet	19
Handledarutbildning	20
En studie av handledare och lärares uppdrag inom försöks verksamheten med lärande i arbetslivet (LIA)	20
Kombinationen anställning gymnasiestudier	22
Utformning av gymnasial lärlingsutbildning	22
Gymnasial lärlingsutbildning - struktur	23
Elevers tillträde till och status under utbildningen	25
Lärotider	25
Elevers rätt att söka utbildningen i annan kommun – frisök	25
Lärlingsråd	25
Kvalitetssäkring – kvalitetsredovisning	27
Handledare/handledarutbildning	27
Lärrrollen	28
Bilagor	28

Sammanfattning

I arbetet med att utforma följande förslag till en gymnasial lärlingsutbildning har en omfattande dialog förts med företrädare för arbetsmarknadens parter, yrkesnämnder, referensgrupper för skolhuvudmän, lärare och skolledare. Utvärderingar av tidigare försöksverksamhet med lärande i arbetslivet (LIA) har beaktats. Skolverket har även under arbetets gång presenterat tankar och idéer under utformningen av förslaget. Ett utkast till förslag presenterades 2005-10-06 på Skolverkets webbplats GY-07 där samtliga medborgare med intresse i ärendet haft möjligheter att lämna synpunkter. Förslaget till gymnasial lärlingsutbildning har per brev skickats till 56 organisationer och yrkesnämnder för inhämtande av synpunkter, av dessa har 25 svarat. Efter beaktandet av synpunkter på första förslaget har ett reviderat andra förslag presenterats 2005-12-07 på Skolverkets webbplats GY-07 för inhämtande av ytterligare synpunkter på förslaget.

Efter beaktande av inkomna synpunkter på förslaget och tidigare erfarenheter gör Skolverket bedömningen att införandet av gymnasial lärlingsutbildning har goda förutsättningar att fungera som en hävstång i förändringen av den gymnasiala yrkesutbildningen. Utgångspunkt för ställningstagandet bygger på att den gymnasiala yrkesutbildningen efter ett flertal reformeringar inte samverkar med arbetslivet i den utsträckning som möjliggörs inom gällande regelverk. Den samverkan med arbetslivet som i dag sker inom ramen för arbetsplatsförlagd utbildning om *minst* 15 veckor under studietiden har av många skolor betraktats som ett tak och inte ett golv.

Regeringens tidigare insatser med pågående försöksverksamhet med lärande i arbetslivet (LIA) samt uppdraget till Skolverket (U1999/4469/S) att förmedla extra resurser (53 milj) för kvalitetsförbättrande insatser inom gymnasieskolans yrkesutbildningar genom att ta fram och sprida goda exempel på alternativa sätt att organisera yrkesutbildning. Trots denna satsning att visa på alternativa vägar till lärande och stimulera skolor att söka alternativa pedagogiska vägar för fler elever att nå målet med sin gymnasieutbildning, har insatserna knappast verkat i den riktningen. Allt för många skolor ser inte arbetslivet som en potential till att utveckla den egna verksamheten. Erbjuds fler elever möjligheten till studier genom en naturlig koppling till arbetslivet skapas tydligare mål bilder av vad utbildningen syftar till. Detta kan bidra till att fler elever än i dag avslutar sina gymnasiestudier med behörighet till vidare studier och arbete.

Erfarenhet från försöksverksamheten med LIA visar att när skolan och arbetslivet samverkar i större utsträckning än 15 veckors APU känner företrädare för arbetslivet ett större engagemang och upplever en möjlighet att påverka utbildningens innehåll. Man uttalar även att det är positivt att få kännedom och kunskap om de villkor och krav som framtida unga medarbetare ställer på arbetslivet. Skolledares syn på den framtida lärlingsutbildningen generellt är att utbildningsformen till en

början kommer att nå en mindre grupp elever som söker alternativet. Flertalet tillfrågade tror *inte* att det kommer att handla om elever med studiesvårigheter utan väl motiverade ungdomar som har klara mål med studierna. Finansieringen anser de flesta är en fråga som måste lösas. Ersättning till handledare i företagen är något som särskilt påtalas som viktigt för genomförandet. Det framförs även tankar om ett statligtbidrag initialt för att stimulera införandet av utbildningen.

Arbetsmarknadens parter är överens om behovet av förändring av yrkesutbildningen. Införandet av gymnasial lärlingsutbildning kan bidra till att utveckla yrkesutbildningarna. Både Företagarna och Svenskt Näringsliv anser att företagen skall ersättas ekonomiskt för den del av utbildningen som sker i arbetslivet. LO anser att syftet med gymnasial lärlingsutbildning är att förändra yrkesutbildningen genom ett utökat samarbete mellan skola och företag samt en ökad integrering mellan kärn och karaktärsämnen. LO framför även vikten av en väl fungerande handledarutbildning samt att företagsförlagd utbildning inte skall förekomma på avtalslösa företag.

Det som skiljer ett skolförlagt nationellt program från gymnasial lärlingsutbildning enligt Skolverket är att eleven skall genomföra *minst* 800 poäng/32 veckor av utbildningens 2500 poäng på en eller flera arbetsplatser. Motivet till att omfattningen skall uppgå till *minst* 800 poäng/32 veckor grundas på möjligheten att uppnå optimal flexibilitet mellan skolförlagd och företagsförlagd utbildning utifrån lokala förutsättningar och utbildningars behov. Erfarenheter från tidigare försöksverksamhet visar att denna omfattning och lägstanivå på *minst* 800 poäng/32 veckor utgör ett attraktivt alternativ för samverkan mellan skola och arbetsliv. Eleverna får en samhörighet med andra elever i en skolmiljö samtidigt som de får en tydlig koppling till arbetsplatser och ett framtida yrkesliv. Utbildningen kan bedrivas även om skolhuvudmannen inte anordnar nationella eller specialutformade program i reguljär form.

Skolhuvudmannen kan genom samverkan i regionförbund eller andra samverkansformer med närliggande kommuner bedriva utbildningen på flera orter i en region.

Förslaget pekar särskilt ut några områden som behöver ytterligare reglering som i dag inte finns på nationella program:

- I gymnasieförordningen införa krav på ett *lärlingsråd* för den inriktning som utbildningen avser. Lärlingsrådet skall vara ett samverkansorgan som syftar till att kvalitetssäkra utbildningens arbetsplatsförlagda del mot nationella och lokala mål för utbildningen. Lärlingsrådet skall bestå av representanter för skolhuvudmannen, skola, branschföreträdare, företag, elever, lärare och företrädare för arbetsmarknadens parter. Lärlingsrådet beslutar vilka företag som skall godkännas som utbildningsplatser.
- I gymnasieförordningen kräva *avtal* mellan skolhuvudman och företag som reglerar ansvar och åtaganden för utbildningen.

- I gymnasieförordningen kräva *utbildningskontrakt* mellan skolan, eleven och företag som anger innehåll och omfattning på utbildningen samt uppgifter på handledare och lärare.

Skolverket avser att återkomma till regeringen med förslag till regleringar i gymnasieförordningen med anledning av förslaget till gymnasial lärlingsutbildning.

Bakgrund och utgångspunkter

I propositionen Växa med kunskaper 1990/91:85 föreslogs en ny gymnasieskola som skulle vara treårig. Samtliga ungdomar skulle erbjudas en treårig utbildning som en grund för såväl fortsatt utbildning som inträde på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning. Propositionen föreslog 16 nationella program med syftet att motsvara samtliga gymnasielinjer och special kurser. Utöver detta föreslogs införandet av ett individuellt program. Program med yrkesämnen skulle innehålla arbetsplatsförlagd utbildning (APU) vilket innebar att 15 % av studietiden skulle förläggas till arbetslivet. Samverkan med arbetslivet syftade till att arbetslivet skulle få inflytande på innehåll och pedagogik i skolan.

I Skolverkets rapport 223/2002 Efter skolan framkommer att många elever inte erhåller slutbetyg från sin gymnasieutbildning. Var fjärde ung vuxen erhöll inte slutbetyg inom fem år och flertalet studieavbrott skedde oftast under det tredje året i gymnasieskolan.

Mot bakgrund av att allt fler elever på program med yrkesämnen inte fullföljer påbörjad utbildning är det viktigt att erbjuda alternativa vägar till en gymnasieutbildning inom ramen för nationella programmen med yrkesämnen.

Med erfarenhet från tidigare försöksverksamhet med lärlingsutbildning och pågående försöksverksamhet med lärande i arbetslivet med syftet att ytterligare kvalificera samverkan mellan skola och arbetsliv formulerar regeringen ett uppdrag till Skolverket om en ny gymnasial lärlingsutbildning.

Skolverkets uppdrag

Regeringen föreslår i propositionen 2003/04:140 att en lärlingsutbildning utvecklas som valbart alternativ studieväg inom alla yrkesinriktade program. Man framhåller därmed bland annat att kraven på uppnådd kompetens och kraven för gymnasieexamen är detsamma för den gymnasiala lärlingsutbildningen som för motsvarande skolförlagda utbildning. Under såväl de skolförlagda som de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen ska gymnasielärlingen vara elev.

Särskilda krav ska ställas på de arbetsplatser som får användas för lärlingsutbildning inom gymnasieskolans nationella yrkesinriktade program, så att kvaliteten på utbildningen säkras. Det bör t.ex. övervägas om någon form av certifiering av dessa

arbetsplatser skall komma ifråga. Det är väsentligt att ansvarsfördelningen mellan skola och företag blir tydlig för de delar av utbildningen som är arbetsplatsförlagda. I det uppdrag som Skolverket fått med anledning av ovan nämnda proposition sägs att Skolverket bör utreda och lämna förslag på utformning och reglering av gymnasial lärlingsutbildning. Vidare bör verket utreda vilka formella beslut som skall krävas lokalt för att en skolhuvudman skall ha rätt att erbjuda lärlingsutbildning som en alternativ gymnasieutbildning och vilka följder det skall få för bl.a. en elevs rätt att ansöka om utbildning i annan kommun etc. Skolverket bör dessutom enligt direktiven kartlägga de möjligheter och hinder som kan finnas med att förena en anställning med studier på ett nationellt program med yrkesämnena.

Propositionen 2003/04:140 Kunskap och kvalitet – elva steg för utvecklingen av gymnasieskolan som överlämnades till riksdagen 2004-04-22 anger när det gäller yrkesutbildning att:

Kvaliteten på den gymnasiala yrkesutbildningen behöver öka, bl.a. genom en bättre koppling till arbetslivet. Lokalt samråd mellan kommuner och arbetsmarknadens parter i frågor som rör alla yrkesinriktade utbildningar görs obligatoriskt. Gymnasial lärlingsutbildning bör utvecklas som ett attraktivt och valbart alternativ inom gymnasieskolan.

- *Propositionen betonar särskilt att den gymnasiala lärlingsutbildningen skall vara ett valbart alternativ inom alla nationella yrkesinriktade program;*
- *Utbildningen skall vara ett intressant alternativ för alla elever;*
- *Det ställs samma krav på gymnasial lärlingsutbildning som på skolförlagd utbildning när det gäller t ex Kompetens, gymnasieexamen och möjlighet till byte av studieväg;*
- *Validering av kunskaperna i kärn- och karaktärsämnena ska kunna tillämpas vid byte av studieväg;*
- *Gymnasielärlingen har elevstatus under hela studietiden;*
- *Ansvar mellan företag och skola regleras i avtal;*
- *Lärlingsutbildning inom IV i nuvarande form att förena studier i minst fem kärnämnen med en anställning behålls;*

Begreppet lärling

Begreppet lärlingsutbildning återfinns på flera nivåer i utbildningssystemet men skiljer sig åt beroende på var och hur den genomförs

- Lärlingsutbildning förekommer som arbetsmarknadsåtgärd för arbetssökande i Länsarbetsnämndens regi regionalt. I de fall detta förekommer utgår ersättning till de företag som åtar sig lärlingar med syfte att öka anställningsbarheten för individen.

- ❑ Lärlingsutbildning bedrivs som eftergymnasial i vissa branscher (bygg, el, VVS, plåt etc.) för att erhålla yrkesbevis (eller motsvarande) kopplat till en löneutveckling.
- ❑ Lärlingsutbildning inom traditionella hantverksyrken (eftergymnasial) som leder fram till gesäll eller mästarbrev.
- ❑ Lärlingsutbildning genomförs inom gymnasieskolans Individuella program med studier i minst fem kärnämnen (matematik, svenska, engelska, samhällskunskap och religion). Eleven har möjlighet att förena en anställning i ett företag men skolhuvudmannen har ansvaret för eleven.
- ❑ Lärlingsutbildningsliknande former genomförs av exempelvis gymnasieskolor som erbjuder Byggprogrammet som inte erbjuder inriktning plåt. Skolan tecknar överenskommelser med lokala företag och branscher om att företaget ansvarar för karaktärsämnesundervisning samt bekostar utbildning vid branschskola. I vissa fall betalas ersättning till företag.
- ❑ Entreprenadförhållande, då skolan köper utbildning i karaktärsämnena av företag och själva ansvarar för kärnämnesundervisningen.

I samtliga ovanstående former används termen ”lärling”. För den som inte har ingående kunskaper om den svenska gymnasieskolan kan begreppet lärling framstå som ett *otydligt* begrepp då lärling generellt sett avser ett anställningsförhållande kopplat till en läroprocess i företag.

Efter kontakt med flertalet yrkesnämnder och branschföreträdare framkommer det att begreppet lärling av tradition är förknippat med anställning i företag. .

Flertalet yrkesnämnder som lämnat synpunkter på förslaget påpekar olämpligheten att använda begreppet lärling eftersom det förknippas med en anställning som avser färdigutbildning i yrket efter avslutade gymnasiestudier. De framhåller att lärlingsutbildning är ett etablerat begrepp både inom och utom landet.

I detta sammanhang kommer vi att använda begreppet gymnasial lärlingsutbildning och avgränsa det till att betyda 3-årig gymnasial utbildning (2500 poäng) med minst 800 poäng/32 veckor av utbildningen förlagd till en eller flera arbetsplatser utan att eleven är anställd i företaget med skolhuvudmannen som ansvarig.

Skolverket vill på detta sätt tydliggöra att **gymnasial lärlingsutbildning** innebär utbildning i företag utan anställning. Samtliga utbildningar inom gymnasieskolan är avgiftsfria, uppdraget anger att den gymnasiala lärlingsutbildningen är en alternativ studieväg inom ett nationellt yrkesprogram. Mot bakgrund av detta gör Skolverket bedömningen att den föreslagna gymnasiala lärlingsutbildningen skall jämföras med övrig gymnasial utbildning och inte möjliggöra en anställning i kombination med studier inom nationella eller specialutformade program.

Några omvärldsfaktorer

I Sverige är man, liksom i några OECD-länder och Europeiska Unionens medlemsstater, eniga om att förnyelsen och utvecklingen av yrkesutbildningarna bör ske i samverkan med arbetslivet. För att skolans och arbetslivets relationer ska kunna bli långsiktiga och varaktiga behöver samverkan breddas både när det gäller omfattning och inriktning.

Samverkansformerna har förändrats över tid från de tvååriga yrkesutbildningarna på 1970-talet där inslag av praktik förekom i varierande omfattning. I samband med översynen av yrkesutbildningen på 80-talet genomfördes en försöksverksamhet, ÖGY-försöken (*översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen*). Ett av syftena med försöksverksamheten var att eleverna skulle få bättre möjligheter att delta i utvecklingen av yrket på en arbetsplats genom en reglering av arbetsplatsförlagd utbildning (APU). De företagsförlagda delarna av utbildningen skulle vara kopplade till kursplaner och betraktas som utbildning. Till skillnad från tidigare verksamhet med praktik betraktades inte det som färdighetsträning av redan förvärvade kunskaper i skolmiljö. Arbetsplatsförlagd utbildning (APU) har en central roll i dagens gymnasieskola på program med yrkesämnen med en omfattning på minst 15 veckor under tre år. Gymnasieskolans läroplan (Lpf 94) anger inte hur samverkan mellan skolan och arbetslivet skall ske. Däremot framgår att det är rektor som ansvarar för att samverkan mellan skola och arbetsliv utvecklas och att styrelsen för utbildningen ansvarar för anskaffandet av utbildningsplatser för arbetsplatsförlagt lärande med hög kvalitet. Gymnasieskolans samverkan med arbetsplatsen är betydelsefull för att ge förutsättningar för de yrkesförberedande programmen att nå utbildningsmålen, men även att anpassa yrkesutbildningarna till utvecklingen i arbetslivet.

I Sverige finns en relativt sett lång tradition av samverkan mellan stat och företrädare för arbetsgivarnas och arbetstagarnas organisationer. Skolan har sedan länge samverkat om än i varierande grad på lokal nivå, med arbetsmarknadens parter. Trots det höjs röster för att tidigare ansatser för samverkan inte längre bedöms vara tillräckliga, utan samarbetsformerna bör följaktligen förbättras.

I Skolverkets rapport "Det livslånga och det livsvida lärandet" (2000) konstateras att vissa strukturella förändringar i utbildningssystemet har medfört en

- förskjutning av ansvar för utbildning och lärande från den offentliga sfären till den privata och civila.
- förskjutning av ansvar från stat till individ

Det offentliga delen av utbildningssystemet minskar och ersätts av en mångfald lärmiljöer, aktörer och huvudmän. Det formella utbildningssystemets inriktning och ansvar bör bedömas i relation till lärande som sker i andra miljöer.

Förskjutningen av ansvar från stat till individ innebär att individens förhållningssätt till vidarelärande förändras, liksom förmågan att lära nytt och attityden till utbildning. Individens ökade ansvar för det egna lärandeprojektet och ökad valfrihet kan också innebära att social bakgrund riskerar att slå igenom med ökade skillnader mellan olika individer och grupper av individer som konsekvens.

Livslångt lärande kan inte beordras och det kan knappast styras. Det statliga ansvaret och åtagandet handlar istället om att skapa förutsättningar och incitament för individer, företag och organisationer och offentliga aktörer att investera i utbildning och lärande. Olika individer har olika behov och behovet förändras över tid. Vid varje tid under en livscykel skall det finnas en utbildningsmöjlighet. Lärandet sker i många andra miljöer i det formella utbildningssystemet.

Utifrån detta individperspektiv ställs krav på studievägledning, individuella studieplaner och en mångfald utbildningsmiljöer, som kan tillgodose individers olika behov och svara mot deras skiftande bakgrund.

I betänkandet *Samverkan mellan skola och arbetsliv* (Ds 2000:62) uttalas både motiv och inriktning för arbetet med arbetslivs- och omvärldskontakter. Det kanske mest centrala i texten är följande stycke.

”Kontakterna med arbetslivet bör öka i grundskolan, gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Eftersom det förbättrade samarbetet skall resultera i bättre förutsättningar för elevernas lärande, måste fokus i förbättringsarbetet ligga på lokal nivå.”

Lärlingsutbildning i Sverige

När skråväsendet upphörde 1846, och näringsfrihet infördes, bildades hantverksföreningar för att tillvarata hantverkarnas intressen. Dessa kom till en början att få en svag ställning och utbildningsfrågan hamnade långt ned på dagordningen. Förhoppningen var att de nya institutionerna för yrkesutbildning skulle tillgodose även hantverkarnas framtida yrkesbehov. Så har det också varit under hela 1900-talet och yrkesutbildningar har funnits inom det offentliga skolväsendet i stor utsträckning. Först ut var lärlingskolorna som var tvååriga och utgjorde ett komplement till den inskolning eleven fick på arbetsplatsen. Lärlingskolorna ansvarade för några teoretiska ämnen kopplade till yrket, utbildningen erbjöds inom tre områden industri och hantverk, handel och husligt arbete. Lärlingskolorna förväntades ge eleverna kunskap enbart i vad som behövdes för yrket. Undervisningen genomfördes i huvudsak på kvällstid för att de inte skulle inkräkta på arbetet. Enligt riksdagsbeslut 1918 fastslogs att den som innehar en anställning inom industri eller hantverk erbjuds möjligheten att komplettera med teoretiska studier och därefter söka vidare till yrkesskola. Denna utbildningsform kritiserades dock och från 1940-talet och framåt, då antalet lärlingar uppgick till 20 000, minskade antalet drastiskt för att ersättas av en mer skolförlagd yrkesutbildning. Hantverksbranscherna försökte

dock behålla den arbetsplatsförlagda typ av utbildning som de varit vana vid och detta ledde till det som i dagligt tal kallas för traditionell lärlingsutbildning eller kollektivavtalsutbildning. Så småningom kom delar av avtalsutbildningen att ingå i gymnasieskolan med ett eller två års komplettering på företag efter avslutade gymnasiestudier. Avtalen reglerar allt från lärlingslön till anskaffande av verktyg och eftersom varje bransch har sina egna avtal varierar innehållet mellan olika branscher.

Staten, har genom att ta ett större ansvar för skolförlagd yrkesutbildning, bidragit till att förse arbetslivet med utbildad arbetskraft, genom att i mitten av 1900-talet till stor del finansiera etableringen av yrkesskolor. De följande skolreformerna fram till i dag innebar ett stort steg mot en i huvudsak skolförlagd utbildning med inslag av praktik i arbetslivet. Som en följd av utbyggnaden av skolförlagd yrkesutbildning har den traditionella lärlingsutbildningen påtagligt minskat i omfattning. Enligt Skolverkets rapport 248; "Beskrivande data 2005" genomför enbart 24 elever lärlingsutbildning inom gymnasieskolans Individuella program. I pågående försöksverksamhet med lärande i arbetslivet (LIA) till juli 2006, uppgår antalet elever till 1800, fördelat på flertalet nationella program med yrkesämnen.

Försöksverksamhet med lärlingsutbildning

Regeringens satsning på att effektuera en försöksverksamhet med "lärlingsutbildning" som ett alternativ att genomföra en gymnasial yrkesutbildning startades 1997 genom *Förordningen 1997: 762 om försöksverksamheten med lärlingsutbildning inom gymnasieskolan*. Den kom att förlänga gymnasiestudierna från tre till fyra år. Omfattningen av denna försöksverksamhet uppgick, enbart till 150 elever. En av anledningarna till detta var, att utbildningen inledningsvis bedrevs som skolförlagd utbildning under två år samt att utbildningen förlängdes till att omfatta fyra år. Det ekonomiska bidraget för skolor att delta i försöksverksamheten var ett statligt bidrag på 1500:-/elev för hela utbildningstiden vilket ansågs för lågt av skolhuvudmännen.

Regeringen tillsatte våren 1999 en arbetsgrupp bestående av representanter för arbetsmarknadens parter och företrädare för utbildnings departementet, med uppdraget att diskutera förutsättningarna för införandet av en reguljär lärlingsutbildning samt lämna förslag till hur samverkansformer mellan skolan och arbetslivet kan utvecklas.

Arbetsgruppens förslag redovisas i departementspromemoria (Ds 2000:690) "Inrättandet av en ny försöksverksamhet med lärande i arbetslivet". Försöksverksamheten syftar till att vara en alternativ väg att uppnå målen för ett nationellt eller specialutformat program. Utbildningstiden skall vara tre år och rymmas inom gymnasieskolans programstruktur. Försöksverksamheten innebär att kurser motsvarande 700 poäng kan ersättas med studier i en särskild nationell kursplan förlagd till ar-

betslivet Lärande i arbetslivet (LIA) är avsett för samtliga program med yrkesämnen.

Förordningen om försöksverksamhet med lärande i arbetslivet trädde i kraft den 15 september 2000, vilket innebar vidgade möjligheter till samverkan mellan gymnasieskolan och arbetslivet: *"Försöksverksamhet med lärande i arbetslivet inom gymnasieskolan"*, (SFS 2000:690). Genom förordningen erbjuds kommunerna att delta i en ny försöksverksamhet med lärande i arbetslivet. Enligt förordningen får försöket omfatta högst 2000 elevplatser. Utbildningarna måste påbörjas före den 1 juli 2003.

I huvudsak innebär försöksverksamheten att eleverna får utbildning i yrkesämnen motsvarande 700 poäng under minst 30 veckor förlagd till en arbetsplats. Lärande i Arbetslivet (LIA) är en form av lärlingsutbildning. Den skiljer sig från traditionell lärlingsutbildning genom att det inte råder något anställningsförhållande mellan företag och elev. Därmed utgår inte heller någon lön. Skolhuvudmannen ansvarar för eleven under hela utbildningstiden.

Syftet med försöksverksamheten är att möta arbetslivets förändrade kompetensbehov, att ge arbetslivet möjlighet att påverka utbildningens innehåll och genomförande samt att ge elever som vill möjlighet att genomföra en större del av utbildningen, minst 30 veckor, på en arbetsplats.

Innehållet i den särskilda kursplanen för LIA (700 poäng) konkretiseras lokalt utifrån programmålen för den utbildning som eleven valt och utifrån de lokala mål som fastställs i det programråd som finns i anslutning till försöksverksamheten. LIA-kursen ersätter karaktärsämneskurser om sammanlagt 700 poäng inom utrymmet för inriktningar och valbara kurser på nationella program.

Försöksverksamheten gäller elever som påbörjat sin utbildning i gymnasieskolan i år 1 från och med höstterminen 2000 till och med juni 2003. Den är frivillig för eleven vilket innebär att en elev har rätt att välja mellan LIA och ett skolförlagt nationellt program. Försöksverksamheten erbjuds kommuner, landsting och fristående gymnasieskolor och omfattar alla nationella och specialutformade program med yrkesämnen.

En statlig ersättning på 15 000: -/elevplats utgår för hela studietiden till skolhuvudmannen, med syftet att underlätta samverkan mellan skolan och arbetslivet.

I författningstexten regleras åtaganden för utbildningens styrelse och samrådsorgan (programråd), betygsättning samt statsbidragets utformning och handläggning.

Regeringen beslutade år 2002 om en förlängning av försöksverksamheten med LIA i ytterligare tre år efter 1 juli 2003, längst till 1 juli 2006 men **utan** statsbidraget på 15 000: -/elevplats. En av anledningarna till beslutet att förlänga försöksverksamheten var att få fördjupad erfarenhet av samverkan mellan skola och arbetsliv inför reformeringen av gymnasieskolan 2007.

Erfarenheter från utvärdering av försöksverksamheten med lärande i arbetslivet (LIA)

LIA-försöket (SFS 2000:690) utvärderades på uppdrag av Myndigheten för skolutveckling, Dnr 2003:0012

Utvärderingen bygger på att beskriva hur lärande i arbetslivet (LIA) kan utformas, dels redovisa erfarenheter som kan vara av betydelse för framtida förändringar av gymnasieskolans program med yrkesämnena. Studien genomfördes mellan april 2003 och november 2003 genom besök vid 16 skolenheter och ett flertal företag som tillhandahåller utbildningsplatser för LIA. Till detta tillkommer elevenkäter som besvarats av sammanlagt 174 elever. Vid besöken genomfördes intervjuer med skolledning, kärn- och karaktärsämnes lärare, programrådsrepresentanter, företrädare för lokala företag samt handledare.

Handledarutbildning Eftersom villkoren och förutsättningarna varierar kraftigt mellan olika orter i landet efterfrågas ett nationellt stöd för utbildning av handledare, dels ekonomiskt och dels i form av nätverk.

Samverkan mellan skolan och arbetslivet utpekas som viktig, utvärderingen visar på att företagen behöver få mer kunskap om de maldokument som används, samtidigt som den flexibilitet som lockar företagen bör finnas kvar. Det gäller att hitta ett gemensamt språk så att både företrädare för skola och företag kan få en likvärdig uppfattning av verksamheten.

Infärgning. Utvärderingen visar inte på att integration mellan kärn- och karaktärsämnena skett med särskild anledning av LIA-försöket. Där det förekommer sker det ändå. Det finns dock flera kärnämneslärare som vittnat om positiva erfarenheter av att besöka elever på deras arbetsplatser.

Läraryrollen. LIA-försöket har av många lärare upplevts som utvecklande, både genom att det inneburit ett nytt arbetssätt och genom att det har inneburit en uppdatering av de egna kunskaperna inom yrkesområdet. För att dessa utvecklande effekter ska slå igenom krävs dock att man kan förfoga över mera tid för samverkan med arbetsplatsen än vad som ofta varit fallet.

Elevers synpunkter på utbildningen. Av en elevenkät framhålls på plussidan att LIA ger mer än specifika yrkeskunskaper. Eleverna blir mer "färdiga", lär om kulturen i arbetslivet och på en arbetsplats, lär sig att ta hänsyn, samverka och att ställa krav. Eleverna framhöll även att LIA höjt deras motivation för kärnämnen och att perioderna på arbetsplatsen inneburit ett välkommit avbrott i dessa. Resultatet av den enkät som besvarats av 174 elever som valt LIA vid de besökta skolenheterna redovisar de mest förekommande förklaringarna till varför eleven sökt LIA.

20 % av eleverna uppger att man sökt LIA ur lärandesynpunkt och uppger att man vill lära praktiskt istället för teoretiskt.

17 % anger att LIA-kursen följde med inriktningen eller programmet dvs. att eleverna inte aktivt valt LIA utan de har valt ett program eller inriktning där LIA ingår. Slutsatsen av detta är alltså att vid de program eller inriktningar där samtliga elever valt LIA uppfattar eleverna det inte alltid som ett val utan istället som en kurs man får ”på köpet”.

11 % av eleverna uppger förklaringar som tyder på att de valt LIA utifrån en uppfattning om att detta är en intressant och rolig utbildningsform. Här uppges också en slags lockelse utav att prova något nytt.

11 % av eleverna uppger istället att man valt LIA för att man vill ut i arbetslivet och så att säga ”prova på” detta.

7 % av eleverna att man valt LIA för att man är skoltrött och detta tycks uppfattas som ett sätt att ”komma från” skolan.

Utöver dessa förklaringar förekommer ett antal övriga, vilka berör allt från att man varit intresserad av en yrkesutbildning till att man sett det som ett sätt att kombinera ett specialintresse med sin gymnasieutbildning.

Lärlingsutbildning i andra länder

I flertalet europeiska länder är lärlingsutbildning ofta en vanligt förekommande form av yrkesutbildning. Lärlingsutbildningen är upplagd med inriktning på ett anställningsförfarande i kombination med teoretiska studier i yrkesämnen som genomförs både på företag och i skolmiljö. Elever som genomgår lärlingsutbildning har liksom övrig yrkesutbildning inom EU inte tillträde till högre studier direkt efter avslutad utbildning utan att komplettera med studier av teoretiska ämnen. I europeiska länder kan konstateras att lärlingsutbildningen skiljer sig både när det gäller antalet elever i utbildning och utbildnings formen (anställning) från den svenska modellen.

Skolverket genomförde december 2005 en kartläggning av lärlingsutbildningen i fyra länder, **Finland, Danmark, Österrike och Tyskland**. Syftet med kartläggningen var att få en jämförelse mellan dessa länders lärlingsutbildning och ett förslag till gymnasial lärlingsutbildning i Sverige, inom följande områden finansiering, framgångsfaktorer, framtida utveckling och problem/hinder. Kartläggningen baseras på officiellt material som finns tillgängligt genom Eurydice och CEDEFOP och respektive lands utbildningsmyndigheters hemsidor.

Utöver detta har en kontaktperson i respektive land kommenterat den aktuella situationen, framgångsfaktorer, problem och den framtida utvecklingen. Det har varit Kari Nyssölä, Utbildningsstyrelsen i Finland, Svend-Erik Povelsen, CIRIUS i Danmark, Tomas Mayr, Institut für Bildungsforschung und Wirtschaft i Österrike

och Ute Hippach-Schneider, Bundesinstitut für Berufsbildung i Tyskland. Dessa kontaktpersoner har också bidragit med material, framför allt material som belyser den aktuella situationen i respektive land, såsom konferens- och seminarierapporter, debattinlägg och tidningsartiklar.

Finansiering

Finansieringen av lärlingsutbildningen är ett gemensamt åtagande för företagen/arbetsgivarna och samhället. Eftersom huvuddelen av utbildningen sker i företagen – 60 – 80 procent – står arbetsgivarna för större delen av kostnaderna i form av lärlingslön, som fastställs i förhandlingar mellan arbetsmarknadens parter. Det finns olika former för företagen att få bidrag till handledningen, t ex genom statliga premier eller skattereduktion (Österrike) eller från en fond som alla företag bidrar till. Den skolförlagda delen av lärlingsutbildningen finansieras av samhället vanligen genom att de lokala skolmyndigheterna står för lokaler och utrustning och staten eller delstaten (Tyskland och Österrike) står för personalkostnader. Av arbetsmarknadspolitiska skäl kan staten i vissa fall betala företagen för att ta emot svårplacerade grupper som lärlingar.

Framgångsfaktorer

De fördelar och framgångsfaktorer med lärlingsutbildning i jämförelse med skolförlagd yrkesutbildning som nämns av företrädare för de fyra länderna – med lite olika tyngdpunkt – är bl.a. följande:

- Elever som är skoltrötta efter den obligatoriska skolan som huvudsakligen är teoretisk, kan få börja med något praktiskt som de är intresserade av. Motivationen och självförtroendet växer när de märker att de gör nytta.
- Lärlingarna lär känna den nyaste tekniska utrustningen, lär sig arbeta i arbetslag och får en modern yrkesutbildning.
- Lärlingsutbildningen leder i större utsträckning än den skolförlagda yrkesutbildningen till arbete inom företaget eller branschen.
- Lärlingarna har bättre ekonomiska förmåner (lärlingslön) än studiestödet.
- Företagen ser utbildningen som en värdefull investering för att säkra den framtida personalförsörjningen. Utbildningen kan anpassas till företagets behov, och lärlingarna lär känna företagets utrustning, rutiner, kunder och leverantörer. Det är ofta dyrare med en extern rekrytering.
- Genom samarbetet mellan utbildningsmyndigheter, arbetsmarknadens parter och lokala företag och yrkesskolor kan lärlingsutbildningen snabbt förnyas och anpassas till nya behov, t.ex. nya utbildningar av varierande längd.
- Lärlingsutbildningen är alltså bra både för individen, företagen och för samhället, eftersom den är en bra investering för företagen och billigare för samhället.

Problem

Ekonomiska problem på grund av konkurrens från låglöneländer, slimmade företag och därför mindre tid för handledning, minskning av arbetstillfällen i traditionella industriföretag och hantverk och hög arbetslös är problem som framhålls i alla fyra länder. Antalet ungdomar som söker lärlingsplatser har därför i regel varit större än tillgängliga platser. Företagen har i denna situation hellre rekryterat ungdomar med högre utbildning än enbart obligatorisk grundskola eller unga vuxna med viss yrkeserfarenhet.

Ett annat problem är att lärlingsutbildningen ofta upplevs som alltför smal – ibland som en återvändsgränd, om ungdomarna inte får arbete inom det företag eller den bransch som de utbildat sig inom. Det blir svårt med övergång till annan utbildning. Några påpekar också, att lärlingsutbildning har lägre status än teoretisk utbildning. Inom många branscher krävs nu en högre teoretisk utbildning än enbart obligatorisk grundskola.

Den framtida utvecklingen

Utvecklingen ser lite olika ut i de fyra länderna. Finland konstaterar att den renodlade lärlingsutbildningen kommer att minska, men det sker samtidigt ett närmande mellan skolförlagd yrkesutbildning och lärlingsutbildning och mer samarbete mellan företag och yrkesskolor. Danmark vill framför allt öka flexibiliteten i lärlingsutbildningen genom ökad flexibilitet och modulindelning. Lärlingsutbildningen ska kunna ge både partiell kompetens med möjlighet att återvända senare och dubbel kompetens både för flera yrken och för fortsatta studier. Österrike och Tyskland vill behålla det duala systemet men förnya innehållet i traditionella lärlingsutbildningar och skapa nya utbildningar framför allt inom tjänstesektorn. Tyskland satsar på att utveckla nya utbildningar inom offentlig sektor och lärlingsutbildningar som en arbetsmarknadspolitisk åtgärd med stöd av Europeiska Socialfonden. Tyskland avser även att införa ett europeiskt perspektiv bl.a. genom anpassning till Europass. Tyskland ämnar även införa stimulansåtgärder för företagen och ge dem större frihet att utforma utbildningen.

Skolledares syn på gymnasial lärlingsutbildning

En studie genomfördes hösten 2005 genom intervjuer av 10 skolledare vid sju gymnasieskolor beskriver hur skolledare ser på införande av en gymnasial lärlingsutbildning.

Urvalet avser att spegla gymnasieskolor med yrkesförberedande program på både små och stora orter. I urvalet finns också två fristående skolor representerade, en mindre kommun och en storstadskommun.

Möjligheter och hinder

Samtliga skolledare är mer eller mindre positiva till förslaget. Alla har uppfattningen att utbildningsformen kan vara en alternativ väg genom gymnasieskolan för en viss grupp elever. Någon ser elever med ”särbegåvningar” eller barn till egna företagare medan andra ser elever som vill lära sig ett speciellt yrke. Gemensamt för samtliga skolledare verkar vara att de tror att de elever som är tilltänkta för lärlingsutbildningen gör det för att de söker ett alternativ till traditionell skolförlagd yrkesutbildning. Flertalet anser att det inte kommer att handla om elever med låg studieförmåga. Om det blir en B-utbildning med låga krav kommer det att bli svårt att motivera företagen. Skolledarna ser dock flera hinder med införandet av en ny gymnasial lärlingsutbildning.

Ekonomi och finansieringen ser nästan alla som en fråga som måste lösas; en uppfattning är att företagen inte är särskilt intresserade av att ta emot en lärling om det inte betalas ut någon ersättning till exempelvis handledaren. Någon uttrycker att det ibland handlar om att ställa företagets produktionskrav mot elevens rätt till utbildning och att dessa båda faktorer kan komma i konflikt med varandra. Några uttrycker dock att finansieringen borde kunna ske med hjälp av elevens skolpeng beroende på att eleven i förslaget kommer att vistas mindre tid på skolan. Någon nämner ett initialt utformat bidrag innan verksamheten tagit fart.

En annan faktor som omnämns av flera är svårigheten utbilda handledare. Flera skolledare har erfarenheter av att det ibland kan vara svårt att få in människor från företag till skolan för handledarutbildning.

Även om skolledarna uttrycker en viss skepsis mot företagens inställning till att utbilda handledare så finns det goda exempel. Flera uttrycker att det går att lösa men att det kräver mycket arbete, ett flexibelt och innovativt tänkande samt prestigelöshet från skolan för att lösa detta.

En tredje viktig faktor är tillgången på lärlingsplatser. Flera skolledare uttrycker att branschen må vara hur positiv som helst och regeringen kan besluta att ta förslaget men i slutändan så kommer det ibland att hänga på den enskilda företagaren i ett eller fåmansföretaget. Det är också här som frågan om pengar kommer upp som ett medel att stimulera den enskilde småföretagaren.

Yrkeslärares roll – Handledarens roll

Att yrkeslärares roll kommer att förändras är samtliga i mer eller mindre utsträckning överens om. De flesta ser dock inte detta som ett problem utan som en möjlighet för yrkeslärares roll. Den ökade kontakten med branschen som samtliga uttrycker i och med införandet av gymnasial lärlingsutbildning, innebär för yrkeslärares roll ett

tätare samarbete med yrkesmänniskor på företag och därmed en trolig kompetenshöjning för läraren. Några ser det också som önskvärt att yrkesläraren kan ha dubbla yrkesroller, dels som anställd på t ex en bilverkstad på halvtid och dels som yrkeslärare på en skola med fordonsprogram och/eller lärlingsprogram med inriktning mot bilbranschen. Någon menar t o m att en yrkeslärare som inte har en fot kvar i arbetslivet inte blir trovärdig i sin lärarroll.

Handledarens funktion är mycket viktig i denna nya utbildningsform och personen som får uppdraget spelar en avgörande roll om lärlingsutbildningen skall bli framgångsrik eller inte. Några av skolledarna uttrycker att de stora företagen med en redan fungerande utbildningsorganisation inte får svårighet att engagera handledare.

Däremot framkommer att det återigen kan bli problem med att få kontakt med det lilla företaget för att utbilda handledare där. Även om det uttrycks svårigheter så finns hos skolledarna också förslag på hur problemen skall lösas och även här ser man att skolan måste arbeta med att motivera och kommunicera med småföretagen. Skolledarna understryker vikten av att skolan måste söka upp företaget och inte tvärtom i de fall där det inte går att lösa på annat sätt. Skolan skall också försöka skapa incitament för en tät dialog mellan skola och arbetsliv med tydligt formulerade krav om vem som gör vad i organisationen. Detta kommer att krävas av skolan för att lärlingsutbildningen skall bli framgångsrik.

Flera av skolledarna ser också ett minskat behov av lokaler anpassade för en viss yrkesutbildning och därmed också minskade kostnader för skolan för lokaler och maskininvesteringar. Detta under förutsättning att lärlingsutbildningen blir populär och får många sökande.

Kontakter Skola – Arbetsliv

Även här är det, enligt skolledarna skolan som har ansvaret och tar initiativet till att kontakterna med arbetslivet upprätthålls. Från något håll berättas dock om hur ett företag verksamt på orten tagit initiativ till att vara med och utforma en skolas teknikprogram efter de krav som branschen ställer.

Flertalet skolledare talar om yrkesråd där det återfinns representanter från företagets arbetsgivarsida och fackliga företrädare samt skolfolk. Dessa yrkesråd tror flera skolledare kan fungera även i en lärlingsutbildning. Några tycker t o m att de är nödvändiga. Yrkesråden kan arbeta med sådant som rör utbildningens kursplan, målbeskrivningar och kvalitetsarbete. Någon skolledare tycker dock att arbetslivskontakterna sköts bäst om det är så få inblandade som möjligt.

Infärgning av kärnämnen

Detta är något som redan förekommer på flertalet av besökta skolor. Matematiken är ett exempel där infärgningen redan slagit igenom och på de skolor som har Fordonsprogrammet med inriktningen transport/tunga fordon använder sig

av ett läromedel i matematik framtagen av åkeribranschen och dess fackliga representanter. Flera av skolledarna ser inte några problem med att färga in fler av kärnämnen inom lärlingsutbildningen. Svenska och engelska anser en del borde vara fullt möjliga att infärga. Problem uppstår när bedömning skall göras av elevens kunskaper eller i lärandesituationen. Här talar flera om att det blir frågan om individuell undervisning med personligt besök av undervisande kärnämneslärare och därmed hög undervisningskostnad. Med pengar så går det dock att genomföra anser flera. Några tycker dock att eleverna bör känna en social tillhörighet till sin respektive skola. Att gå en lärlingsutbildning kan innebära att eleven saknar jämnåriga kompisar att utbyta erfarenheter med på dagarna. Det finnas en fördel, rent socialt att få in eleverna till skolan med jämna mellanrum varför vissa delar av de teoretiska undervisningsmomenten kan vara skolförlagda.

Kvalitet

Samtliga är överens om att det är skolan, i egenskap av huvudman som skall svara för att kvalitetsarbetet redovisas. Att formulera utbildningens kvalitetsmål kan ske i samråd med branschen tycker de flesta. Någon skolledare anser att skolan har mycket att lära av branschens kvalitetsarbete varför det känns naturligt att kvalitets-säkra lärlingsutbildningen i dialog med branschföreträdare. I de fall där kvalitetsarbetet rör både företagets och skolans gemensamma frågor måste detta regleras i ett tydligt avtal.

De täta kontakter som tidigare nämnts mellan skola och arbetsliv och som förespråkas av flera skolledare ses som en förutsättning för att ett framgångsrikt kvalitetsarbete skall kunna bedrivas.

Arbetsmarknadens parter syn på gymnasial lärlingsutbildning

Företagarnas riksorganisation uppger att mer än vart femte småföretag anger att bristen på arbetskraft utgör ett stort tillväxthinder. Hälften av de företag som har haft problem med att rekrytera har sökt personal med yrkesinriktad gymnasieutbildning. För att ta emot en lärling i ett småföretag finns det ett antal hinder, där tid och extra kostnad uppkommer i samband med utbildningen. Företagarna anser att kravet på anställning eller avtal efter avslutad lärlingstid inte bör förekomma, eftersom förutsättningarna skiljer sig mellan branscherna samt om det är små respektive stora företag. Hälften av företagarna uppger att de kan ta emot elever på arbetsplatsförlagd utbildning i lärlingsliknande former. Det förutsätter att de minsta företagen får ersättning. Den arbetsplatsförlagda delen bör komma in så tidigt som möjligt i den gymnasiala yrkesutbildningen och bör utformas i nära samverkan med företagen som följer med arbetslivets snabba tekniska och organisatoriska utveckling. Företagens möjlighet till handledar utbildning det är en avgörande faktor för en framgångsrik och effektiv lärlingsutbildning.

Svenskt Näringsliv är positiva till att skapa attraktiva lärlingsutbildningar, men anser att företagen inte kan medverka utan att få betalt. I företagens kostnad ingår handledning, användning av utrustning, produktionsbortfall m.m.

För att få ett ökat utbud av relevant kompetens behövs bl.a. en kvalitativ yrkesutbildning, ökad samverkan mellan skola och näringsliv samt ett livslångt lärande. Kvaliteten och relevansen i yrkesutbildningen behöver förbättras. Tiden i yrkesämnen måste utökas och en närmare koppling mellan teori och praktik anses leda högre kvalitet i utbildningen. SN konstaterar att det idag råder brist på yrkeslärare och förordar ett utökat antal utbildningsplatser. Samtidigt förbättras situationen för de verksamma lärarna, genom att erbjuda större möjligheter att utveckla sin kompetens samt anpassa undervisning och innehåll till branschernas krav. En ständig utveckling av kompetens är helt avgörande för företagets verksamhet, behoven av lärande och nya kunskaper ökar i förhållande till konkurrensen. En lärlingsutbildning ökar möjligheten att komma in på arbetsmarknaden, genom att yrkesutbildningen är förlagd hos företag.

LO anser att syftet med en modern lärlingsutbildning, måste vara att förändra de yrkesförberedande programmen så att det blir mer praktik utan att göra avkall på kärnämnen. Det är av stor vikt att inte bygga upp två parallella varianter av yrkesförberedande utbildningar, utan det som krävs är en integrering mellan kärnämnen och karaktärsämnen samt utökad praktik för att kunna motivera elever. LO ser det som önskvärt att det tas fram stödmaterial till skolor och företag samt att certifiering av arbetsplatser kommer till.

Inom industrisektorn finns ett stort behov av att både skolor och praktikplatser kvalitetssäkras. Företagen måste erbjudas handledarutbildning och att det inte får ske APU på avtalslösa företag. Idag framhåller företagen att skolorna utbildar eleverna i föråldrad teknik. Skolorna kan i flera fall inte erbjuda den senaste tekniken därför är ett samarbete med industrin en nödvändighet. Fackföreningarna förordar arbetsplatsförlagd utbildning, yrkeslärarna ska vara på arbetsplatsen och att det finns handledare på företagen. Det finns ett uttalat intresse hos yrkeslärarna att samarbeta med näringslivet. Fackföreningarna menar att det finns möjligheter inom nuvarande regelverk att göra förändringar för att förbättra utbildningen, men att det finns ett motstånd hos skolorna

Gymnasieskolans kontakter med arbetslivet

En grundtanke i 90-talets gymnasiereform var att elevernas val skulle styra utbudet och dimensioneringen av kommunernas gymnasieprogram. En huvudfråga för branscherna är samtidigt att det antal elever som utbildades för varje yrke i så stor utsträckning som möjligt stämde överens med det förväntade behovet inom bran-

schen. Hur skolorna klarade denna balansgång vad gällde dimensioneringen och samtidigt ta hänsyn till elevers önskningsfråga är kvalitetsfråga att belysa. Här har de partsammansatta lokala programråden en viktig roll i att utveckla hållbara samverkansformer.

Det har dock visat sig att dessa programråd eller motsvarande samarbetsorgan i den mån sådana överhuvudtaget existerar och är aktiva – ofta inte fungerar tillräckligt bra för att utgöra en god länk mellan skolan och arbetslivet i alla de frågor som ett sådant samarbete behövdes. Programrådets engagemang är särskilt viktigt för att utgöra en viktig plattform för APU och i förlängningen för elevernas etablering i arbetslivet. Programråden är även viktiga för att stötta handledarutbildningar, påverka och konkretisera kursplaner, ge synpunkter på programdimensionering samt kvalitetsaspekter i elevbedömningar och undervisning mm.

Handledarutbildning

Handledarens roll är central i utbildningen, och fungerar som en brygga mellan skolan och företaget, handledaren är en viktig förmedlare av både yrkeskunskaper, sociala och etiska värderingar i arbetslivet.

Enligt Skolverkets tidigare undersökningar i projektet Samverkan Skola – Arbetsliv 1995 – 98 har erfarenheter från bland annat förekomsten av handledarutbildning presenterats. (1995 Förutsättning för arbetsplatsförlagd utbildning, 1996 Handledarutbildningens funktion, innehåll och form, 1998 Arbetsplatsförlagd utbildning i gymnasieskolan). Resultatet från undersökningarna visar att samtliga branscher som berörs av utbildningarna stödjer arbetet med handledarutbildning. De flesta programansvariga och handledare uppger att samverkan mellan skola och arbetsplats fungerar bra. Det är däremot stor variation i vilket stöd som ges från respektive bransch mellan olika program.

Vid Skolverkets undersökning 1996 visade det sig att endast hälften av de utbildningar som medverkade i undersökningen anordnade utbildning för handledare. Av dem som verkat som handledare i företaget saknar cirka 40 procent formell utbildning.

En studie av handledare och lärares uppdrag inom försöks verksamheten med lärande i arbetslivet (LIA)

Kartläggningen som genomfördes under tiden mars 2005 - augusti 2005 syftar till att beskriva hur handledarutbildningen genomförs samt lärares möjlighet att inom ramen för tjänsten delta i lärprocessen på företaget. Studien har genomförts på 10 skolor och tio olika yrkesprogram. En enkät som besvarats av samtliga tio skolor

samt besök vid tre skolor samt telefonintervjuer ligger till grund för de resultat som redovisas.

I studien framkom att samtliga skolor ansvarar för handledarutbildningen samt att företagen står för handledarens lön under utbildningstiden. Handledarutbildningens upplägg varierar i hög grad. I de skolor som arbetat en tid med företagsförlagd utbildning har handledarutbildningen gått från grupputbildning på skola/företag till enskilda utbildningstillfällen vid företagsbesöket. Samtliga skolor har även fått ange vad de anser vara framgångsfaktorer för en bra handledarutbildning.

Lärares som genomför uppföljning/engagemang i LIA-försöket är samtliga karaktärsämnes lärare inom den branschen/yrke eleven gör sin LIA-utbildning. Kärnämneslärare har inte uppföljningsansvar i sin tjänst. Hur stor del uppföljning som ingår i karaktärsämnes lärares tjänst varierar avsevärt mellan kommuner.

Handledarutbildningen är viktig och vad som även framkommit av studien är att för handledarutbildningens innehåll och uppläggning varierar från ort till ort. Eftersom organisationerna i företagen är slimmade så uppskattar företagen att utbildningen sker i viss mån när läraren kommer till företaget. Sammankomster med handledare någon gång per år förekommer då gemensamma frågor som rör handledarutbildningen diskuteras.

De skolor som har några års erfarenhet av företagsförlagd utbildning anger att de bjudit in handledare till träffar. Ett hinder för att arrangera handledarträffar är svårigheten att avsätta tid för företagets medarbetare under dagtid. Nya former där utbildning och information sker direkt på arbetsplatsen har gett positiv respons från handledarna.

Tidigare försöksverksamhet med lärlingsutbildning och APU har visat att en kvalitativ samverkan mellan skola och arbetsliv är en av förutsättningarna en väl fungerande handledarutbildning. En viss ekonomisk ersättning bidrar till genomförandet av handledarutbildning. En väl genomförd handledar utbildning bidrar till högre kvalitet i yrkesutbildningen. Utvärderingen av försöksverksamheten med LIA visar att programrådets aktiva roll i utbildningen påverkar andelen utbildade handledare samt att den ekonomiska ersättningen i försöksverksamheten är en framgångsfaktor när det gäller rekrytering och utbildning av handledare.

Programrådets funktion varierar i hög grad beroende av branschernas intresse för skolfrågor. Politiker finns med i en del programråd. Ortens företagare har i vissa fall ställt krav på skolan att politiker ska sitta med i egenskap av beslutsfattare i Utbildningsnämnden. I de fall programrådet har ekonomiska resurser att förfoga över verkar företag/branscher ha större intresse att medverka och påverka utbildningen.

Kombinationen anställning gymnasiestudier

Möjligheten att kombinera en anställning med gymnasiestudier inom ramen för gymnasial lärlingsutbildning får både positiva och negativa konsekvenser för både eleven och skolan. För den enskilde eleven kan det upplevas som positivt att erhålla lön under studietiden, lön kan uppfattas som ett starkt incitament till att elever söker sig till utbildningen enbart av den anledningen att det är ekonomiskt bättre än att uppbära enbart studiemedel. I flertalet yrkesnämnders avtal om lärlingsutbildning framgår att det som avses i huvudsak kan hänföras till två modeller, en som avser *företagsförlagd ungdomsutbildning* upp till 21 år och en eftergymnasial lärlingsutbildning som avser en färdigutbildning inom i företrädesvis hantverksyrken. De avtal om lärlingsutbildning som avser ungdomar under 21 år utgår från att företagen utbildar utifrån behovet av egen arbetskraft i företaget. Det är den enskilde eleven som söker sin lärlingsplats i företaget. Vid en lärlingsanställning utgår lön enligt avtal och anställningen är en tillsvidareanställning. Utbildningen motsvarar en treårig gymnasial utbildning och omfattar både en teoretisk och praktisk undervisning. Den andra modellen avser *lärlingsutbildning som färdigutbildning* i yrket efter avslutad gymnasial yrkesutbildning. Den som anställs ex vis efter avslutad gymnasial utbildning inom bygg programmet startar en lärlingsanställning som omfattar 4300 timmar. Det är en färdigutbildning som företag och yrkesnämnd tar ansvar för till innehåll och uppföljning.

Att kombinera gymnasial lärlingsutbildning inom nationella program med en anställning innebär för eleven både en anställning och att vara elev i skolan. En konsekvens av detta är att oklarhet uppstår om vilken som skall ha huvudmannaskapet för eleven. En annan konsekvens av detta är att eleven är anställd och erhåller lön från företaget och kan därmed inte samtidigt uppbära studiemedel.

En ungdom som vill genomgå företagsförlagd ungdomsutbildning är hänvisad till att vid det tillfälle då ungdomen önskar påbörja utbildning finns ett behov av att nyanställa och utbilda arbetskraft i det enskilda företaget. Om lärlingsutbildning genomförs med skolan som huvudman har eleven dels möjlighet att erbjudas ett större urval av utbildnings platser oberoende av företagets behov av arbetskraft kopplat till konjunktursvängningarna på arbetsmarknaden.

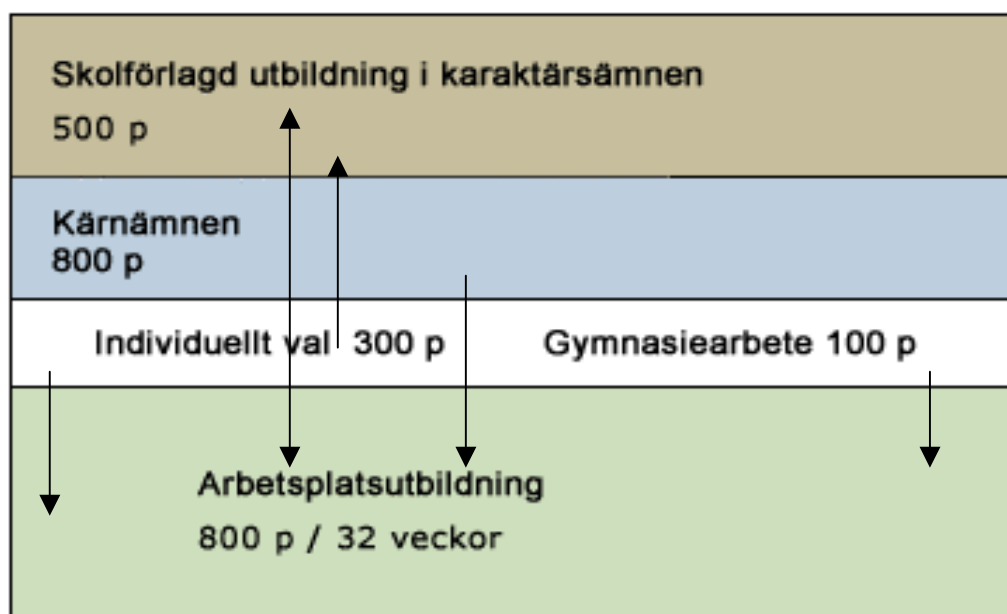
Utformning av gymnasial lärlingsutbildning

Mot bakgrund av utredningsdirektiven i propositionen 2003/04:140 *Kunskap och kvalitet – elva steg för utvecklingen av gymnasieskolan* samt ovan redovisade förhållanden och överväganden lämnar Skolverket följande förslag till struktur och förutsättningar för en gymnasial lärlingsutbildning. En utgångspunkt för förslagen har varit att i så stor omfattning som möjligt bygga på befintlig reglering (och kommande) för gymnasieskolan i övrigt. Skolverket föreslår ett fåtal regleringar för en gymnasial lärlingsutbildning vilka syftar till en effektivisering och ökad flexibilitet genom lokalt ansvarstagande.

Gymnasial lärlingsutbildning - struktur

Struktur bilden nedan beskriver grundstrukturen i det förslag till gymnasial lärlingsutbildning Skolverket lämnar följande förslag på fördelning mellan skolförlagd och arbetsplatsförlagd utbildning. Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen på minst 800 poäng skall utgöras av nationella kurser från program med yrkesämnen. Tillsammans med de skolförlagda delarna skall utbildningen i karaktärsämnena uppgå till minst 1300 gymnasiepoäng. Samverkan mellan kärnämnen och karaktärsämnen möjliggörs genom en förläggning av utbildningen till såväl skola som arbetsplats. Det individuella valet är något som den enskilda eleven förfogar över. Om eleven så önskar kan hela eller delar av det individuella valet förläggas till arbetsplatsen. Gymnasiearbetet skall präglas av elevens yrkesval, vilket innebär att gymnasiearbetet bör ske i nära samverkan med arbetslivet.

Pilarna i struktur bilden visualiserar möjligheten till flexibilitet när det gäller anpassning av utbildningen till lokala förhållanden i samverkan med arbetslivet, vilket ger både skolhuvudmannen och eleven möjlighet att utforma utbildningen i samverkan med arbetsplatsen.

Gymnasial lärlingsutbildning skall ses som ett reellt och attraktivt alternativ till skolförlagd gymnasial utbildning. Elever som vill genomföra sin gymnasieutbildning med en större andel av utbildningen förlagd till arbetslivet inom ett specifikt yrkesområde skall ha möjligheten till detta genom den gymnasiala lärlingsutbildningen.

Utbildningen kan förläggas till en eller flera arbetsplatser under så stor del av studietiden att den omfattar avsevärt mer än de 15 veckor som ingår i gymnasieskolans nationella program med yrkesämnena. Utbildningen på arbetsplatsen bör komma in tidigt i utbildningen – under första terminen - för att eleven redan i början av utbildningen skall få en naturlig koppling till arbetslivet. För att kunna garantera kvalitén på utbildningen och svara mot gymnasieskolans uppdrag när det gäller grundläggande värden, är det av största vikt att skolhuvudmannen organiserar arbetet på ett sådant sätt att detta kan uppfyllas. Karaktärsämnes lärare inom yrkesområdet bör ansvara för uppföljning av de elever som befinner sig på olika arbetsplatser samt medverka vid genomförandet av handledarutbildning.

Det är av stor vikt att skolan är öppen för arbetslivets (företagens) kompetenskrav och för förändringar av kompetensbehov. De företag och arbetsplatser som engagerar sig i en gymnasial lärlingsutbildning skall också få möjlighet att aktivt medverka i yrkesutbildningens uppläggning och genomförande.

Skolan och arbetslivet bör tillsammans i lärlingsråd planera och kvalitetssäkra den företagsförlagda delen av utbildningen. Det innebär bl.a. att deltagande parter i lärlingsrådet avgör när och hur arbetsplats lärandet skall genomföras på arbetsplatsen. Uppföljning och utvärdering skall tydligt dokumenteras, med hänsyn till att den studerande genomför en betydande del av utbildningstiden i arbetslivet (minst 32 veckor under 3 år). Skolhuvudmannens samverkan med näringslivet skall innebära att utbildningen utgör ett attraktivt utbildningsalternativ för både eleven och näringslivet.

Gymnasial lärlingsutbildning i gymnasieskolan är inte att betrakta som nationellt program eller en nationell/lokal inriktning utan en alternativ studieväg inom gymnasiet. Gymnasial lärlingsutbildning får genom detta en särställning när det gäller möjligheten för skolhuvudmannen att erbjuda utbildningen.

Utbildningen kan bedrivas utan att skolhuvudmannen anordnar nationella eller specialutformade program i reguljär form. För att bedriva gymnasial lärlingsutbildning krävs att skolhuvudmannen tillgodoser kravet på yrkeslärare inom det yrkesområde som utbildningen avser.

Skolhuvudman som avser att bedriva gymnasial lärlingsutbildning är skyldig att förlägga *minst* 800 poäng/32 veckor av utbildningens totala 2500 poäng till arbetslivet. Utbildningens arbetsplats lärande om minst 800 poäng skall utgöra kurser från program med yrkesämnena.

Skolhuvudmannen kan genom samverkan i regionförbund bedriva utbildning på en eller flera orter i en region. Samverkansformer med arbetslivet och tydliga kontrakt som reglerar vem av parterna som ansvarar för vilka delar av utbildningen skall formaliseras i avtal. Samverkansformerna/avtal som prövats inom försöksverksamheten med LIA bör ligga till grund för utformning av avtalen.

Elevers tillträde till och status under utbildningen

Lärlingsutbildning skall ses som en alternativ väg genom gymnasieskolan och vara öppen för samtliga elever inom gymnasieskolans yrkesinriktade program. Följande elever avses

- Elever som är behöriga till ett nationellt program (godkänd i samtliga behörighetsgivande ämnen)

Den studerande har elevstatus utan lön även under den del av utbildningstiden som genomförs på arbetsplatsen. Eleven skall därmed inte uppbära lön eller annan ersättning från arbetsplatsen under utbildningstiden. Arbetsgivaren är heller inte skyldig att anställa eleven efter genomförd utbildning.

Lärotider

När skolarbetet förläggs till en arbetsplats utanför skolan skall den arbetstid som gäller på arbetsplatsen tillämpas, om inte rektor bestämmer annat. *Gymnasieförordningen 3 kap 5 §*

En veckas utbildning anses normalt motsvara garanterad undervisningstid om 25 timmar. Detta anger inte vilka tider eleven är på arbetsplatsen utan är en angivelse för beräkning av garanterad undervisningstid.

Elevens rätt att söka utbildningen i annan kommun – frisök

Uppfyller skolhuvudmannen ovanstående kriterier med att förlägga minst 32 veckor motsvarande 800 poäng av utbildningen i arbetslivet, gäller samma regler för frisök som för nationella program eller inriktningar på ett program. Utbildningen skall vara frivillig för eleven. I de fall hemkommunen inte erbjuder gymnasial lärlingsutbildning har eleven rätt att söka utbildningen i annan kommun. Eleven har även rätt att söka motsvarande utbildning i reguljär form om båda alternativen erbjuds i hemkommunen.

Lärlingsråd

I nuvarande gymnasieförordning regleras inte hur samverkan mellan skola och arbetsliv skall ske, däremot anger Lpf-94 att skolan skall eftersträva ett bra samarbete med arbetslivet. Skolor som inrättar programråd för nationella program med yrkesämnen har ofta programråd med en sammansättning av deltagare som syftar till att täcka in flertalet inriktningar inom programmet.

Skolverket bedömer att det finns behov att inrätta av *lärlingsråd*, eftersom en betydande del av utbildningen förläggs till företag finns behovet av att formalisera samverkan mellan skolan och arbetslivet. Ingående parter i lärlingsrådet måste ha både engagemang och kunskap inom yrkesområdet för att bl.a. garantera kvaliteten på den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen. Den skolhuvudman som erbjuder gymnasial lärlingsutbildning skall inrätta ett lärlingsråd för den inriktning som lär-

lingsutbildningen avser. Erbjuds fler inriktningar skall lärlingsråd finnas för var och en av inriktningarna.

- ❑ De parter som skall ingå i ett råd är skolhuvudmannen, representanter för arbetsmarknadens parter, yrkesnämnd (i förekommande fall), företag, lärare och elever.
- ❑ Rådet skall medverka till utveckling av samverkansformer samt för uppföljning och utvärdering av den arbetsplatsförlagda verksamheten.
- ❑ Rådet skall försäkra sig om att den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen motsvarar nationella och lokalt fastställda mål för utbildningen och avgör om en arbetsplats svarar mot de krav som ställs i läroplaner och kursplaner
- ❑ Rådet utser själv ordförande och bestämmer mandatperiodens längd liksom rådets arbetsformer

Avtal

Med avtal avses en överenskommelse mellan skolhuvudman och företag. Utbildning som förläggs till arbetslivet skall kunna regleras i avtal mellan skolhuvudmannen och företaget. Eventuella ekonomiska ersättningar till företag som åtar sig ansvaret för en större del av en utbildning skall regleras i avtal mellan skolhuvudmannen och företaget. För att kunna genomföra gymnasial yrkesutbildning som till stora delar är förlagd till en eller flera arbetsplatser behövs ett väl fungerande samarbete. Samarbetet skall regleras genom avtal där det tydligt framgår vilka krav som ställs på vad alla deltagande parter. Avtalet bör utformas så att deltagande parter får möjlighet att fatta lokala beslut när det gäller uppläggning och genomförande av verksamheten. För att detta skall vara realiserbart är det av stor vikt med en tydlig ansvarsfördelning mellan skola och företag. Avtalet skall innehålla uppgifter om ansvarsfördelningen mellan företag och skola när det gäller tid och övriga åtaganden. Ett avtal kan utformas så att det gäller över en treårs period eller tillsvidare. I det senare fallet skall uppsägningstid anges.

Utbildningskontrakt

För att både skolhuvudmannen, elev och företag skall känna trygghet och tydlighet vid genomförandet av utbildningen är det viktigt att upprätta utbildningskontrakt mellan samtliga inblandade parter. För varje utbildningsplats skall det upprättas ett utbildningskontrakt mellan skolan, ansvarig företrädare för arbetsplatsen och eleven. Kontraktet skall ange vilken omfattning och vilka delar av utbildningen som eleven skall göra på arbetsplatsen. Utbildningskontraktet skall innehålla uppgifter om den eller de arbetsplatser som är berörda samt om lärare och handledare som ansvarar för utbildningen.

Kvalitetssäkring – kvalitetsredovisning

Skolverket anser att en nationell eller lokal certifiering av arbetsplatser ställer krav på ett omfattande regelverk vilket kan utgöra ett hinder för genomförandet av en kvalitativt god gymnasial lärlingsutbildning. Motivet för detta är att skolan och det lokala näringslivet i samverkan med skolan bör kunna bedöma lokala behov bäst och därmed ges så stort inflytande över utbildningens uppläggning och genomförande som möjligt. De bör också kunna bedöma arbetsplatsens lämplighet för gymnasial lärlingsutbildning. Skolverkets bedömning är alltså att de företag som skall utbilda gymnasielärlingar utses och godkänns av det lokala rådet för utbildningen (*lärlingsråd*). Lärlingsrådet skall bestå av representanter för skolhuvudmannen, skola, branschföreträdare, företagsrepresentant, lärare, elev och arbetsmarknadens parter. Representanterna i lärlingsrådet utser ordförande.

Skolhuvudmannen är ansvarig för all utbildning inom verksamhetsområdet och det erfordras inte någon särskild kvalitetsredovisning för den gymnasiala lärlingsutbildningen. All verksamhet skall redovisas i den årliga skriftliga kvalitetsredovisningen som varje skola är skyldig att upprätta enl. *Förordningen om kvalitetsredovisning inom skolväsendet SFS 2004:48*. I Skolverkets uppdrag med utbildningsinspektion omfattas även ”gymnasielärlingens arbetsplatsförlagda del av utbildningen”. Någon ytterligare reglering av den gymnasiala lärlingsutbildningen med avseende på detta är enligt Skolverkets bedömning inte nödvändig.

Handledare/handledarutbildning

Handledaren på företaget är en viktig länk mellan skolan och arbetsplatsen. Den samverkan som sker mellan läraren och handledaren när det gäller det dagliga pedagogiska arbetet och elevens utveckling är en förutsättning för att kunna följa elevens lärande. Samverkan mellan lärare och handledare skall ge läraren kunskaper om arbetsplatsen och handledaren kunskaper om skolans mål och förutsättningar för elevens utveckling.

Handledarutbildning är inte reglerad i någon förordningstext, men för att skolan skall kunna genomföra den gymnasiala lärlingsutbildningen och för att eleven skall nå målen för utbildningen behövs en reglering.

- Handledarens kompetens (yrkeserfarenhet) skall lägst motsvara vad som krävs av en utbildad yrkesman inom respektive yrke som utbildningen avser.
- I de fall handledaren saknar formell kompetens skall det vara möjligt att validera handledarens kompetensnivå. Valideringen genomförs av respektive branschförbund, yrkeskommitté eller motsvarande.
- Omfattning och innehåll i handledarutbildningen skall formuleras i en överenskommelse mellan skolan och arbetsplatsen. Skolhuvudmannen har det formella ansvaret för utbildningens genomförande och uppföljning.

Handledarutbildningens utformning och uppläggning skall tydligt framgå av skolans kvalitetsredovisning.

Skolverket föreslår införande av ett stimulansbidrag för genomförande av handledarutbildning. Bidraget skall syfta till att visa på handledarutbildningens betydelse för kvalitén i den gymnasiala lärlingsutbildningen. Bidraget bör utgå när skolhuvudmannen upprättat avtal med ett eller flera företag om gymnasial lärlingsutbildning.

Lärrollen

Lärrollen vid gymnasial lärlingsutbildning skiljer sig mot skolförlagd utbildning i det avseendet att en större del av elevens lärande sker på en eller flera arbetsplatser under handledares ledning. Lärarens roll blir därmed att i nära samverkan med handledaren följa elevens kunskapsutveckling och bedöma den enskilda elevens utveckling mot uppsatta mål. En förutsättning för betygssättning och en pedagogisk handledning av arbetsplatsens handledare är att läraren avsätter erforderlig tid för uppföljning av elevens studieresultat och dialog/kontakt med handledaren. Tid för detta bör ingå som en del i lärarens årsarbetstid. Tidigare erfarenheter från APU och försöksverksamhet med lärande i arbetslivet (LIA) visar att en avgörande faktor för en god kvalitet är att en *betydande* del av lärarens totala arbetstid avsätts till samverkan mellan arbetsplats och skola. Lärare som har sin huvudsakliga undervisning förlagd till lärlingsutbildning bör omfattas av detta.

Bilagor

1. Skolverkets uppdrag
2. Nyckeln till framgång mellan skola och näringsliv
3. Handledarutbildning, hinder eller möjlighet
4. Lärlingsutbildning i fyra länder
5. Handledares och kontaktlärares uppdrag inom LIA försöket